

**ДЕРЖАВНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«СМІЛЯНСЬКИЙ ЦЕНТР ПІДГОТОВКИ І ПЕРЕПІДГОТОВКИ
РОБІТНИЧИХ КАДРІВ»**

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

УСВІДОМЛЕНИЙ ВИБІР ПРОФЕСІЙ – ЗАПОРУКА ЯКІСНОГО НАВЧАННЯ ТА УСПІШНОЇ КАР’ЄРИ

**Розробила викладач
професійно – теоретичної підготовки**

Надія БАРАНОВСЬКА

**м.Сміла
2023 р.**

Вибір професії – це друге відродження людини. Кожному із здобувачів освіти потрібно зробити цей вибір у майбутньому. Дорога у майбутнє починається з перехрестя, і дуже важливо не помилитися у виборі шляху. Адже від цього залежить багато чого: і матеріальне благополуччя, і коло спілкування, й інтереси і щастя у житті. Як зробити правильний вибір, на кого навчатися далі? Нині існує багато різноманітних професій. Як зорієнтуватися у цій багатоманітності та вибрати серед них ту, яка допомогла б успішно розпочати самостійну трудову діяльність, а значить і життєвий шлях.

Зміст

Вступ.....	4
1. Тестування для обрання майбутнього кар'єрного шляху.....	5
2. Психологічний профіль особистості.....	6
3. Яким чином вибір професії пов'язаний з психологічним профілем особистості.....	8
4. Що таке професія і спеціальність.....	9
5. Переваги навчання в ЗП(ПТ)О.....	13
6. Керівництво з обрання професії.....	15
7. Покрокова інструкція від А до Я.....	20
Висновки.....	21
Список використаних джерел.....	22

Вступ

Вибір професії це один з вирішальних кроків у житті людини. І знати свої особливості, обираючи майбутній кар'єрний шлях дуже важливо, адже правильно обрана професія запорука успішності руху по життю.

В розвинутих країнах світу тести, які проводяться для виявлення схильності до певної професії, надзвичайно популярні. Вони дозволяють об'єктивно оцінити свої особливості і врахувати їх при обранні кар'єрного шляху.

Адже, якщо обрана професія не відповідатиме схильностям людини то навряд вона отримає задоволення від власного вибору, тому дуже вірогідно, що кар'єра не буде успішною.

Тести це стандартизовані завдання, результат виконання яких дозволяє виміряти різноманітні характеристики особистості, а також її знання, уміння і навички.

Тестування трактується як «випробування», «перевірка».

Тести і тестування можуть використовуватися для багатьох потреб, в тому числі і для встановлення особливостей притаманних окремій людині.

Зрозуміло, що особливості людської вдачі, тобто характеру, темпераменту, інтересів суттєво впливають на те, який вибір вона робить в різних життєвих ситуаціях.

Нині існує значна кількість тестів, що дозволяють виявити схильності і інтереси особистості в професійній сфері.

Доцільно пройти такі тести навіть у випадку, якщо людина не сумнівається у виборі кар'єрного шляху.

1. Тестування для обрання майбутнього кар'єрного шляху

Тестування для обрання майбутнього кар'єрного шляху це необхідна передумова для правильного вибору майбутньої професії.

Але чи можна довіряти результатам тестування?

У психології прийнято виділяти два методи контролю подібних знань: суб'єктивний і об'єктивний.

Суб'єктивний метод контролю означає виявлення вимірювання і оцінку знань, умінь, навичок особистості на підставі висновка експерта. Отже результати, в цьому випадку багато в чому залежить від особистості експерта та його досвіду.

Об'єктивні методи контролю базуються на показниках, які можна певним чином виміряти і одноманітно пояснити результати таких вимірювань.

Профорієнтаційні тести відносяться до **об'єктивних** методів контролю. Найпоширенішим видом профорієнтаційних тестів є психометричні тести. Вони допомагають виявити інтереси і схильності людини до певної сфери діяльності, а також дозволяють розширити знання людини про світ професій і визначитися з кар'єрним шляхом.

Надійність тесту – це незалежність його результатів від дії випадкових чинників.

Надійний тест однаково точно «працює» при зміні зовнішніх умов: в різну пору року, час доби, при різному настрої людини, при повторному тестуванні однієї і тієї ж людини він дає подібні результати.

На його результати не впливають також внутрішні чинники, наприклад: особливості характеру людини, її стомленість або поганий настрій тощо.

Складений профорієнтаційний тест має високий ступінь надійності і забезпечує об'єктивне визначення психологічного профілю особистості.

В свою чергу це гарантує те, що людина, врахувавши результати тестування, зможе прийняти і обґрунтоване рішення щодо своєї кар'єри.

2. Психологічний профіль особистості

Психологічний профіль особистості це визначені індивідуальні особливості, об'єктивно виміряні за допомогою тестування.

До психологічного профілю особистості відносяться рід показників, зокрема: темперамент, характер, здібності, спрямованість особистості, рівень емоційності, інтелектуальності, вміння спілкуватися, самооцінка здатності до самоконтролю і ряд інших характеристик.

Нижче довідково наведені характеристики основних психологічних рис особистості.

1. **Темперамент** – характеризує швидкість та інтенсивність протікання психологічних процесів. З давніх часів виділяють чотири типи темпераменти: холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік.
2. **Характер** – проявляється як ставлення людини до інших людей, до праці, до самої себе, до речей.
3. **Здібності** – закладені від природи можливості людини до діяльності у певній сфері. Наприклад, хтось добрий математик, а хтось добре грає на фортепіано, чи класний спортсмен.
4. **Спрямованість особистості** – є характеристикою, що відображає те до чого людина прагне. Наприклад, хтось спрямований на себе, хтось на інших людей, хтось на виконання поставленої задачі тощо.
5. **Інтелектуальність** – здатність діяти обдуманно та передбачати наслідки своїх дій. Інтелектуальність залежить як від вроджених задатків, так і від освіти та набутого життєвого досвіду.
6. **Емоційність** – здатність відчувати і проявляти емоції. Ряд професій вимагає від людини вміння управляти власними емоціями і адекватно визначати емоційний стан оточуючих. У разі роботи у колективі

нездатність людини домовитися, зрозуміти іншу людину може спричинити професійну непридатність.

7. **Уміння спілкуватися** – вміння донести до інших людей власні думки та побажання та відношення інших людей до вас.
8. **Самооцінка** – вміння оцінити свої здібності і можливості. Правильна самооцінка дозволяє впевнено рухатися по життю не переоцінюючи, але і недооцінюючи себе.

Метою профорієнтаційних тестів є забезпечення якомога повнішого врахування психологічного профілю особистості, з метою визначення схильності до певних професій, в яких особа буде спроможна досягти найбільший успіх завдяки своїм психологічним особливостям.

3. Яким чином вибір професії пов'язаний з психологічним профілем особистості

Слово «професія» пішло від латинського «professio», що означає «офіційний рід діяльності, заняття».

Щоб бути професіоналом необхідно володіти певними знаннями, мати навички у певній галузі діяльності і вміти ці знання і навички правильно застосовувати.

Вибір професії багато в чому визначає долю людини. Адже різні професії по-різному оплачуються, мають різний престиж, дають різні можливості для розвитку кар'єри тощо.

Неправильний вибір професії може спричинити невдоволеність власним життям, позначившись на самопочутті, самооцінці, стосунках з близькими і сторонніми людьми.

Крім того, у саме професія найчастіше служить «візитною карткою» особи. Адже можна сказати: «Скажи ким ти працюєш, і я скажу чи ти успішний».

Будь-хто може досягти успіхів у будь-якій професії.

Однак, особа, яка має схильності до певної професії, витратить набагато менше зусиль для досягнення успіху в ній, а кар'єрні щаблі вона долатиме набагато швидше порівняно з тими, хто при виборі кар'єрного шляху не брав до уваги свої психологічні особливості.

Таким чином, знання і врахування свого психологічного профілю при обранні майбутньої професії одна із заporук майбутньої успішної кар'єри.

4. Що таке професія і спеціальність

У сучасному суспільстві існує понад сорок тисяч професій та спеціальностей.

Отже, чим відрізняються поняття «професія» та «спеціальність»?

Поняття «професія» ширше за поняття "спеціальність".

Професія - це вид трудової діяльності, що виник у результаті суспільного розподілу праці і вимагає для її виконання відповідних здібностей, теоретичних знань і практичних навичок. Вона визначається характером продукту, що створюється, знаряддями праці, що використовуються в процесі роботи і специфічними умовами виробництва. Професія є узагальнюючою для групи споріднених спеціальностей.

Спеціальність – підтип професії, що визначається подальшим розподілом праці у її межах (наприклад, професія – лікар; спеціальності – терапевт, педіатр, дерматолог, уролог, стоматолог, хірург);

професія – водій; спеціальності – водій тролейбусу, водій трамваю, таксист, тракторист;

професія – вчитель; спеціальності – вчитель математики, вчитель географії тощо,

професія – слюсар; спеціальності – слюсар з ремонту колісних транспортних засобів, слюсар – сантехник, слюсар – інструментальник, слюсар - ремонтник.

Тому при виборі майбутньої професії бажано конкретизувати професійну діяльність в напрямку її спеціалізації.

Перелік професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійних (професійно-технічних) закладах освіти визначається Кабінетом Міністрів України.

На рис. 1 зазначений номер і дата постанови Кабінету Міністрів України, яким затверджується чинний перелік професій. В ньому наведений виключний перелік всіх професій за якими здійснюється підготовка в Україні здобувачів освіти.

ЗАТВЕРДЖЕНО

постановою Кабінету Міністрів України
від 11 вересня 2007 р. N 1117

**ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕЛІК
професій з підготовки кваліфікованих робітників
у професійно-технічних навчальних закладах**

Код секції (підсекції), код та назва розподілу (групи, класу, підкласу) за Національним класифікатором України «Класифікація видів економічної діяльності» ДК 009 : 2005 (va375202-05) або номер групи загальних професій	Назва професії (професійна назва роботи) за Національним класифікатором України «Класифікатор професій» ДК 003 : 2005 (КП) (vb375609-05 , vc375609-05) з урахуванням вимог її кваліфікаційної характеристики	Код КП (vb375609-05 , vc375609-05)
2. Професії з зварювання металу, загальні для виробництва готових металевих виробів (розділ 28), виробництва машин та устаткування (розділ 29), будівництва (розділ 45), виробництва електричних машин та устаткування (розділ 31), виробництва транспортних засобів та устаткування (секція DM), технічного обслуговування та ремонту автомобілів (група 50.2)	Електрогазозварник	7212.1
	Електрозварник ручного зварювання	7212.1
Клас 28.52 Загальні механічні операції (точіння, свердлування, фрезерування, інші види оброблення металів та матеріалів)	Верстатник широкого профілю	8211.1
Діяльність ресторанів (група 55.3), барів (група 55.4), їдалень та послуги з постачання готової їжі (група 55.5)	Кондитер	7412.2
	Кухар	5122
	Офіціант	5123
	Пекар	7412.2

Рис. 1 Витяг із переліку професій

Прийом до професійного (професійно-технічного) закладу освіти здійснюється для здобуття професії за освітньо-кваліфікаційним рівнем: кваліфікований робітник. Вступники подають особисто заяву про вступ до освітнього закладу із зазначенням обраної професії, місця проживання та інші відомості визначені у формулярі заяви.

Правила прийому дуже важлива складова для вступу. Знайомство з ними допоможе не приступитися помилок при поданні заяв на вступ. З правил прийому можна дізнатися про:

- прийом на навчання та джерела фінансування;
- обсяги та терміни прийому;
- порядок прийому заяв та конкурсний відбір;
- порядок складання рейтингових списків та надання рекомендацій до зарахування на навчання.

Свою кар'єру можна почати будувати успішно закінчивши як 11 так і 9 клас. В цьому випадку потрібно поступати на обрану професію до професійного (професійно-технічного) закладу освіти. Отримавши освітньо-кваліфікаційний рівень «кваліфікований робітник» можна розпочати кар'єру або, у разі бажання продовжити навчання для отримання вищої освіти.

Кваліфікований робітник – це освітньо-кваліфікаційний рівень робітника, який на основі повної або базової загальної середньої освіти здобув спеціальні уміння та знання, має відповідний досвід їх застосування для вирішення професійних завдань у певній галузі народного господарства.

Освітньо-професійна програма підготовки кваліфікованого робітника забезпечує одночасне здобуття професійно-технічної освіти та кваліфікації кваліфікованого робітника на базі повної загальної середньої освіти або базової загальної середньої освіти з наданням можливості отримувати повну загальну середню освіту. Зазначена програма формується переважно з навчальних

дисциплін загальноосвітньої, загальнопрофесійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки.

Освітньо-професійна програма підготовки кваліфікованого робітника реалізується професійними (професійно-технічними) закладами освіти. В освітніх закладах можуть одночасно реалізовуватись освітньо-професійна програма підготовки кваліфікованого робітника та програма повної загальної середньої освіти.

Нормативний термін навчання визначається програмою.

Особи, які успішно пройшли державну кваліфікаційну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття професійної (професійно-технічної) освіти і кваліфікації кваліфікованого робітника (диплом, свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації верстатника широкого профіля, слюсаря-ремонтника) та повної загальної середньої освіти (свідоцтво про здобуття повної загальної середньої освіти).

Необхідно розуміти, що саме правильний вибір професії забезпечить після закінчення навчання успішну роботу за обраною професією.

5. Переваги навчання в ЗП(ПТ)О

1. Можна здобути повну загальну середню освіту та професію відразу

Здобувач освіти, який здобув базову загальну середню освіту, протягом 3-х років засвоює одночасно програму повної загальної середньої освіти та освітню програму за стандартами робітничих професій. Також є можливість послідовно здобути 2-3 професії.

2. Можливість вступу без ЗНО

Вступ до ЗП(ПТ)О здійснюють на підставі документів про базову чи повну загальну середню освіту (на отримання диплому кваліфікованого робітника). Для вступу до вищих закладів освіти потрібно подати сертифікати ЗНО з навчальних предметів.

3. Можливість безкоштовного навчання

Кількість місць на навчання значною мірою покриває запит випускників ЗЗСО. Для закладів професійної (професійно-технічної) освіти надають місця державного та регіонального замовлення, на яких здобувачі освіти навчаються на бюджетній основі. Такі здобувачі освіти отримують стипендію. Навчання професій із завищеним попитом (кухар, перукар, верстатник широкого профіля тощо) також можливе за контрактом.

4. Немає обмеження за віком

Здобути професію чи часткову кваліфікацію в закладах професійної (професійно-технічної) освіти можна в будь-якому віці.

5. Можливість навчання осіб з особливими освітніми потребами

ЗП(ПТ)О можуть створювати спеціальні групи для осіб ООП та забезпечувати інклюзивне навчання. Для цього вступнику потрібно мати медичний висновок про можливість здобуття обраної робітничої професії.

6. Приємні бонуси

Для здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти передбачено безкоштовне проживання в гуртожитку. Крім стипендії оплачують працю під час виробничої практики. Здобувачам пільгових категорій надають пільги, передбачені законодавством, і безкоштовне харчування.

6. Керівництво з обрання професії

Вибір кар'єрного шляху – відповідальний крок, прийняття якого можна спростити, якщо вірно диференціювати усю інформацію, яка має відношення до обраної майбутньої спеціальності. Рішення впливатиме на те як, де і з ким проведете не один рік і, головне, чи з бажаним результатом залишитесь. Отже ризикувати, пускаючи усе на самоплив не варто. Чекати, що поради рідних або знайомих стануть надійним керівництвом також не варто. В майбутньому все одно уся відповідальність за прийняте рішення ляже на вступника. Сподіватися на свою інтуїцію ми також не рекомендуємо – в силу нестачі інформації вона може підвести.

Керуватися при обранні професії тим, що хтось відомий досяг в ній непересічних результатів, НЕ ПРАВИЛЬНО – адже ми можемо не знати, які початкові знання, уміння і навички він мав, який шлях професійного зростання пройшов, які складнощі здолав.

Отже, правильним буде ретельний аналіз того, яким ми бачимо своє майбутнє, та як плануємо рухатися до поставленої мети.

Для того щоб полегшити ухвалення рішення про подальше навчання пропоную такі Кроки.

Крок Перший – визначити вектори. Передусім спробуйте відповісти на такі, здавалося б, прості питання:

- ✓ Чи хочу я, і чи готовий я отримати професійно-технічну, фахову передвищу або вищу освіту?
- ✓ Де я хочу здобувати освіту (місто, країна, заклад професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти)?
- ✓ Які спеціальності мене цікавлять і чому (власне бажання, вплив друзів, батьків, інше)?
- ✓ Чого я хочу досягти обравши певну спеціальність?

- ✓ Чи обираю я спеціальність лише тому, що думаю, що вона буде високооплачуваною?
- ✓ Як я уявляю собі роботу своєї мрії?
- ✓ Чи є в мене здібності для того щоб реалізуватися в обраній професійній області?
- ✓ На які ризики я можу наражатися, якщо оберу спеціальність неправильно?

Відповідати на ці питання бажано письмово. В цьому разі можна періодично переглядати свої відповіді та, в разі необхідності, вносити зміни в них.

Перший крок бажано почати реалізувати завчасно. В цьому випадку у розпорядженні буде час для того, щоб ретельно продумати відповіді на запитання, які наведені вище та усвідомити свої бажання у сфері вибору майбутньої професії.

Успішно виконавши Перший крок переходьте до Другого кроку.

Другий крок – збір інформації про обрану професію та заклад освіти, в якому плануєте навчання, про можливі шляхи розвитку кар'єри.

Дайте відповіді на такі питання:

- ✓ Як сильно мене цікавить навчання із професії, яку я обрав?
- ✓ Які ще професії мене цікавлять?
- ✓ Яка інформація у мене є про переваги і недоліки професій, серед яких я обираю ту, за якою планую навчатися?
- ✓ З яких джерел я можу отримати більше інформації про спеціальності і професії, які мене цікаві?

Другий Крок слід розпочати з визначення уподобань. Остаточного визначте спеціальності, яким надаєте перевагу. Якщо відчуваєте, що не володієте в повній

мірі інформацією щодо позитивних і негативних сторін певних спеціальностей, приділіть більше уваги збору інформації про них.

Зробіть табличку такого виду:

Спеціальність, професія	Позитивні сторони	Що я очікую від навчання за цією спеціальністю, професією	Негативні сторони	Можливі негативні наслідки від неправильного вибору спеціальності, професії	Яке місце спеціальності, серед обраних мною спеціальностей, професій

Третій крок полягає в самопізнанні, а саме визначенні своїх слабких і сильних сторін. Для цього слід поміркувати над такими питаннями:

Інтереси:

- ✓ Що мені подобається робити?
- ✓ Яке зайняття мені подобаються найбільше?
- ✓ З якими людьми я хотів би працювати?

Навички і уміння:

- ✓ Що я умію робити краще всього?
- ✓ Які мої уміння і навички будуть мені корисні в моїй майбутній роботі?
- ✓ Які уміння і навички я прагну набути?

Цінності:

- ✓ Які речі важливі для мене в кар'єрі?
- ✓ Якою я бачу винагороду за свою роботу? (В цьому питанні мова йде не лише про розмір заробітної плати, але і про престижність, можливість кар'єрного зростання тощо)

✓ Які умови праці я хочу мати?

Уміння і навички, якими ви володієте дуже важливі на час обрання майбутнього кар'єрного шляху. Адже одна справа навчатися всьому «з нуля», а інша вже бути певним чином підготовленими до навчання за обраною професією.

Для характеристики умінь і навичок нині широкого використовують терміни «hardskills» і «softskills».

Hardskills – так звані «жорсткі навички» - це професійні навички, яким можна навчити і які можна виміряти. Для отримання hardskills необхідно засвоїти знання і інструкції, якість оволодіння ними можна перевірити за допомогою іспиту, тесту або практичних завдань. Прикладами hardskills є: набір тексту на комп'ютері, водіння автомобіля, управління складною технікою, знання іноземної мови, використання комп'ютерних програм, тощо.

Softskills – це «м'які навички», тобто універсальні компетенції, які набагато важче виміряти кількісними показниками. Іноді їх називають особистісними якостями, тому що вони залежать від характеру людини, впливу соціального середовища, виховання, отримуються з особистим досвідом і таке інше. До них прийнято відносити такі соціальні, інтелектуальні і вольові компетенції, як: комунікабельність, уміння працювати в команді, креативність, пунктуальність, урівноваженість, сміливість, заповзятливість, емпатія, безконфліктність, справедливість, відповідальність, делікатність, ввічливість і багато іншого. Тобто softskills – це невиміряні (або важко виміряні) навички, однак їх розвинутість/нерозвинутість істотно впливає на успішність кар'єри.

Таким чином, якщо з hardskills все досить передбачувано-знання, уміння і навички, яких бракує, можна отримати у процесі отримання освіти, а пізніше у ході професійної діяльності, то із softskills все складніше. Креативність, комунікабельність, безконфліктність та інші softskills це якості яким важко

навчатися по підручникам, та працюючи за фахом. Однак за умов наполегливої праці їх все ж таки можна розвинути.

Все більше сучасних професій вимагають гарних softskills, однак багато вступників при виборі спеціальності враховують лише наявні у них hardskills, що неправильно.

Звичайно, будь-які уміння і навички, за бажання, можна розвивати, але обираючи майбутню професію доцільно зосередитися на тих, які ви вже маєте або твердо плануєте розвивати.

Наостанок одна порада. Не приймайте остаточного рішення після однієї проби. Адже у вас обов'язково з'явиться нова інформація, яка може вплинути на вибір професійного шляху.

Отримавши такі загальні теоретичні настанови тепер ви можете приступити до обрання своєї майбутньої спеціальності для навчання і професії.

Покрокова інструкція від А до Я

Перед вами покрокова інструкція для отримання реєстрації на порталі з вибору професії. Реєстрація вимагатиме всього кількох хвилин.

Результатом реєстрації на сайті буде створення особистого кабінету, що дозволить використовувати весь спектр можливостей ресурсу, зокрема:

- обирати професії, які припали вам до душі та порівнювати їх між собою;
- обирати професії, які можна здобути в закладі освіти для того щоб працювати за омріяною професією;
- проходити *on-line* тестування.

Крок #1. Реєстрація

При реєстрації обов'язково необхідно зазначити: прізвище, ініціали, електронну адресу, стать, дату народження, контактний номер телефону.

Крок #2. Пошук професій

Після реєстрації ви зможете використовувати пошук професій.

Крок #3. Результат пошуку

За результатами пошуку з'являються такі можливості:

- перегляд інформації про професії;
- перегляд інформації про освітній заклад, який надає можливість навчатися на професії;
- пройти тест на профорієнтацію.

Висновки

У житті кожної людини професійна діяльність посідає важливе місце. Вдалий вибір професії - це запорука впевненості, одна з головних складових і умов людського щастя, усвідомлення своєї цінності в соціумі.

Процес кар'єрного розвитку сучасної особистості є процесом формування і розвитку конкурентоздатного фахівця, фахівця, який дає динамічно-позитивне ставлення до обраної професії і відповідний рівень сформованості професійної самосвідомості щодо освідомлення себе як майбутнього суб'єкта праці та динаміки власного професійного розвитку. Основою цих процесів є розвиток самопізнання майбутніми фахівцями професійних, особистісних якостей та аналізу сучасних соціально-економічних вимог, формування на цій основі системи професійно-орієнтованих цілей і мотивів, відповідно рівня компетентності фахівця в тій чи іншій галузі діяльності.

Професійна кар'єра – це активні дії працівника, спрямовані на досягнення певних успіхів у професійній діяльності щодо професійного зростання та професіоналізму. Вдалою кар'єра є тоді, коли людина заздалегідь не просто знає, чого вона хоче досягти, але й навіщо їй це потрібно, і що вона буде надалі робити, досягнувши мети. Врахування вибору механізмів і динаміки розвитку професійної кар'єри щодо професійної кар'єри щодо професійної мотивації та забезпечення конкурентоздатності фахівця на ринку праці істотно впливають на розвиток професійної кар'єри особистості.

До вибору професії потрібно підходить серйозно та обдуманно. Якщо професію обрати вірно, то вона принесе не тільки моральну насолоду, а й матеріальний достаток.

Список використаних джерел

1. Лисенко Л. І. Ринок праці. Техніка пошуку роботи : навч. посіб./ Л. І. Лисенко, Б. В. Максимов. – К. : Професіонал ВД, 2004. – 320 с.
2. Аванесов В.С. Тести в соціологічному дослідженні/В.С.Аванесов. М.: Наука, 1982. – 199с.
3. Закінчив навчання – мрієш про роботу / за участю Державної служби зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України. – К. : [б в.], 2005. – 40 с.
4. Кардаш О. Мистецтво пошуку роботи [Електронний ресурс]/ Кардаш О. – Режим доступу: http://facmen.org.ua/news/mistectvo_poshuku_roboti.
5. Культура життєвого самовизначення. Частина III. Старша школа. Метод. посіб. / Наукове керівництво та редакція І. Д. Зверєвої, - К. – 2004 – С. 232 – 262 (автори Г. М. Лактіонова, В. С. Петрович, Т. П. Цюман).
6. Про затвердження Державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: Постанова кабінету міністрів України від 11.09.2007 № 1117. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1117-2007> (дата звернення: 15.03.2021).
7. Чорна К. І. Основи гуманістичної моралі: метод. посіб. / Чорна К. І. – Черкаси: Видавництво ЧОШОПП, 2008. – 137 с.